

Petronella Moens (1762-1843) : de Vriendin van 't Vaderland / Ans J. Veltman-van den Bos. - Nijmegen : Vantilt, 2000. - 488 p., [16] p. pl. : ill. ; 24 cm. Ook verschenen als proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen.
ISBN 90-75697-36-8 Prijs niet opgegeven

Onder de desiderata die P.J. Buijnsters in 1984 opsomde voor de studie van de achttiende eeuw behoorde een onderzoek naar het toegenomen vrouwelijk aandeel in de literaire productie van de laatste decennia van de achttiende eeuw. Met name noemde hij Petronella Moens als een van de onderbelichte schrijfsters. Creëerden deze schrijfsters ook hun eigen publiek, stelden zij nieuwe thema's aan de orde, zo vroeg hij zich in zijn slothoofdstuk van *Nederlandse literatuur van de achttiende eeuw* af. Inmiddels verscheen in 1997 onder hoofdredactie van Riet Schenkeveld-van der Dussen, *Met en zonder lauwerkrans, Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850: van Anna Bijns tot Elise van Calcar*, waarin – wat de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw betreft – maar liefst circa zeventig schrijvende vrouwen in het licht gesteld werden. En in 1999 verscheen een monografie over J.C. de Lannoy van W.R.D. van Oostrum. Verheugend is het, dat Ans J. Veltman-van den Bos aan Petronella Moens haar proefschrift wijdde. Voorspelbaar is de opzet van haar studie over de blinde schrijfster en dichteres Petronella Moens (1762-1843) echter niet, want *Petronella Moens, (1762-1843), De vriendin van 't Vaderland* is geen leven en werk-studie. In de inleiding van het proefschrift (KUN, Pierre Bayle-Instituut) komt geen expliciete vraagstelling naar voren, maar de inhoudopgave leert, dat het geen biografische studie is, maar een boek met groter ambitie. Het bestaat uit vijf hoofdstukken, te weten een biografische schets, de receptiegeschiedenis van Moens' werk, en vervolgens drie hoofdstukken die gepresenteerd worden als cultuurhistorische benadering, handelend over Moens en de politiek, de godsdienst, en de opvoedkunde. De lezer richt dus de belangstelling op een positiebepaling van Moens' ideeën ten opzichte van de heersende literaire, politieke, godsdienstige en opvoedkundige ideeën van haar tijd. De politieke hamvraag van dit boek moet dus wel zijn hoe het een schrijfster verging, die zowel in het vurig patriots milieu van voor de eeuwwisseling als in het postrevolutionaire koninkrijk tot de gerespecteerde Nederlanders behoorde.

Aan het 88 pagina's lange biografische hoofdstuk mogen niet de eisen van een biografie gesteld worden, maar een schets kan evenwichtiger van opbouw zijn. Over de voorouders van Petronella Moens krijgen we gedetailleerde informatie, maar hoe nu het belangrijke contact met Bernardus Bosch, de vurige patriot die een bepalende rol in Petronella's leven speelde, tot stand kwam tijdens het verblijf te Bergen op Zoom, dat wordt niet duidelijk. Over de contacten met W.H. Warnsick en J. Decker Zimmerman wordt niet veel gezegd. Op basis van het levenslang bijgehouden *album amicorum* van Moens, (waarvan Jan van der Schaft in *Literatuur van 1989/5* de vondst meldde) worden slechts contouren van haar omgeving geschetst. Ook het redactionele werk van Petronella Moens aan *De Menschenvriend* en aan haar eigen tijdschrift *Vriendin van 't Vaderland* blijft onderbelicht. Met behulp van een Nijmeegs oogarts en een grafoloog komt Veltman tot de conclusie, dat de blindheid van Petronella niet totaal was: in onze tijd zou men van een zeer slecht ziende spreken.

De belangrijkste doelstelling van het tweede hoofdstuk over de receptiegeschiedenis is, zo wordt geformuleerd op p. 89, een antwoord te geven op de vraag waarom Moens als kunstenaar lijkt te zijn vergeten. Uiteindelijk stelt menige onderzoeker zich de waarom-vraag, maar dat kan in dit geval toch niet zonder reconstructie van de toenmalige en huidige literaire normen; dat de schrijfster die krachttoer niet onderneemt zal niemand haar kwalijk nemen. Uit de opbouw van het receptiehoofdstuk is nu zelfs nauwelijks de chronologische receptie van Moens' werken af te leiden, gezien de verbazende keuze voor een presentatie per recenserend tijdschrift; zo worden bij zes geselecteerde tijdschriften de recensies zonder onderling verband gepresenteerd.

Het derde hoofdstuk van de dissertatie behandelt de politieke ideeën van Petronella Moens, uitgesplitst over cruciale gebeurtenissen als het revolutiejaar 1787, de restauratie van het gezag, de inval der Fransen in 1795, en de Bataafse Republiek etcetera, waarmee een instructieve rondgang langs het politieke spectrum van die tijd geboden wordt. Toch komt de vraag op of het Moens-perspectief wel voldoende meerwaarde biedt, wanneer aan de hand van veel-

al onbecommentarieerde (vers)citaten van de dichteres haar commentaar op de gebeurtenissen gevolgd wordt. Dat klemt met name in de bespreking van de belangwekkende vertogen uit 1794 in het tijdschrift *De Menschenvriend*, onder andere over adel en slavernij, waar Veltman citerend in plaats van analyserend doorheen bladert. Ook citaten uit een vers als *Bij de verlossing van mijn dierbaar Vaderland* uit 1813 onthullen hun geheimen pas wanneer ze vergeleken worden met andere bevrijdingsverzen uit 1813. Zeker waar lijkt mij Veltmans opinie, dat men Petronella Moens onrecht doet door haar politiek opportunisme te verwijten. Maar haar argumentatie, dat het postrevolutionaire tijdperk immers ook gebruik maakt van diensten van een patriot als Van der Palm zou eerder vertrekpunt (dan eindpunt) van de analyse van de situatie moeten zijn. Moet de sleutel tot begrip van dit tijdperk niet gezocht worden in het met patriotse idealen doorvlochten natiebegrip van het jonge koninkrijk van 1814?

De thematische opbouw van het hoofdstuk over de pedagogische opvattingen van Petronella Moens biedt eenzelfde caleidoscoop van haar opvattingen over goede en slechte eigenschappen, straffen en belonen, opvoeding door de moeder, verhouding tot de natuur, alsmede politieke, godsdienstige en lichamelijke opvoeding. De lezer die op een positiebepaling van Moens ten opzichte van de heersende opvattingen wacht, zal teleurgesteld worden door een van Veltmans conclusies dat 'vergelijking met andere pedagogische schrijfsters een vervolgonderzoek zou kunnen zijn'.

Op p. 314 noemt Ans Veltman verrassenderwijs het cultuurhistorische hoofdstuk over Petronella Moens en de religie het *pièce de résistance* van haar dissertatie. In dit hoofdstuk zijn paragrafen te vinden, die de visie billijken dat hier het kernpunt van deze studie ligt, zoals de vergelijking van de intellectuele horizon van Moens met die van Van der Palm en Hamaker op het gebied van de visie op de Islam. Of de vergelijking van visie op de slavenhandel van H. Post, (de broer van E.M. Post) met die van Wolff en Deken. Maar ook voor dit hoofdstuk geldt, dat een balans tussen de Moens-gerichtheid en de cultuurhistorische optiek ontbreekt. Dat Moens' visie op de betekenis van Jezus, op de predestinatie en de erfzonde afwijkend is 'van wat in orthodoxe kring werd geloofd' is niet opzienbarend, want dit gaat voor vele tijdgenoten van Moens op; interessanter is de vraag of en in hoeverre ze van deze gangbare compromisrichting afweek.

Een van de interessantste vragen bij de beschrijving van Moens' *Werdegang* in revolutionair en postrevolutionair tijdsgewricht is de vraag of de Moens van na 1814 mogelijk betraapt kan worden op aanpassing aan de nieuwe ideeën. Dat Ans Veltman bij haar de 'behoudendheid' (p. 338) van het 'huiselijke biedermeiertijdperk' meent te constateren in het vastliggend rolpatroon van een met poppen spelend meisje is, nog afgezien van de lichtvaardige clustering van genoemde periodebegrippen aan kenmerken, nergens op gebaseerd. Belangrijke vragen die Veltman opwerpt naar een mogelijk voorloperschap van Petronella Moens in meisjesopvoeding worden ook opvallend lichtvaardig afgedaan met een korte verwijzing naar gelijkgestemden als Wolff en Deken, Feith en Kantelaar. Met name is de thematische presentatie van Petronella Moens' opvoedkundige werk, op zichzelf interessant, er debet aan dat mogelijke ontwikkelingen in Moens' werk door de losgelaten chronologie onzichtbaar blijven.

Voor de Moens-studie is in het boek van Ans Veltman veel informatie bijeengebracht, niet in de laatste plaats in de bibliografie van Petronella Moens' geschriften in druk, inclusief bijdragen in almanakken en tijdschriften, en van haar handschriften en brieven.

Ellen Krol

De genoegzaamheid van het natuurlijk gezond verstand : prijsverhandelingen over godsdienst, zedenkunde en burgerlijke maatschappij in Nederland aan het einde der 18e eeuw / P.P. de Quay. - Den Haag : SDU, cop. 2000. - IX, 161 p. ; 24 cm. - (Nederlandse cultuur in Europese context ; 19. IJkpunt 1800 ; 4)
ISBN 90-12-08953-0 Prijs: € 18,11

In zijn inleiding zet De Quay hoog in. Hij stelt dat het tijd is 'de thema's en problemen van de Nederlandse Verlichting vanuit een meer wijsgerig perspectief te beschrijven' en het filosofisch kader binnen de Europese traditie te plaatsen (p. 2). Studies van de Nederlandse cultuur